

Rozdział I. Systemowe podstawy obowiązku lojalności

§ 1. Znaczenie terminu obowiązek lojalności

I. Uwagi wprowadzające

Kodeks spółek handlowych nie posługuje się terminami „lojalność” czy „obowiązek lojalności”. Można dlatego zastanawiać się, czy te pojęcia właściwie opisują obowiązki ciążące na udziałowcach i funkcjonariuszach. Korzystanie przez polską doktrynę z terminów, takich jak lojalność czy obowiązek lojalności, można tłumaczyć jednak względami prawnoporównawczymi. Terminy te są używane m.in. w doktrynie francuskiej (*devoir de loyauté*), w doktrynie niemieckiej (*Treupflicht*) czy doktrynie krajów systemu *common law* (*duty of loyalty*)¹. W Polsce w języku prawnym występują one w obszarze stosunków zobowiązaniowych. W prawie spółek te terminy są używane w języku prawniczym. Posługują się nimi judykatura i doktryna.

Zgodnie ze słownikowymi definicjami lojalności jej synonimem jest prawość, wierność, rzetelność w stosunkach z ludźmi². Przymiotnik lojalny jest natomiast równoznaczny z takimi terminami, jak: „prawy”, „rzetelny”, „uczciwy”, „szczerzy”³. Termin lojalność wywodzi się ze starofrancuskiego słowa *loialte*, które ma źródło w łacińskim *lex* oznaczającym prawo oraz *legalis*, czyli zgodny z prawem. Lojalność oznacza zgodę na działania władcy, a także jest ona synonimem wierności i uczciwości. Lojalność zakłada zaufanie, które polega na przyjęciu założenia, iż osoby pełniące określone funkcje, będą zachowywać się w sposób honorowy i uczciwie wykonywać swoje obowiązki.

Problematyka obowiązku lojalności może być ujmowana z perspektywy prawnej, ekonomicznej, socjologicznej, psychologicznej czy etycznej.

¹ W Stanach Zjednoczonych w dokumencie Principles of Corporate Governance opracowanym w 1994 r. przez American Law Institute, gdzie analizowane są m.in. *fiduciary duty*, unika się używania terminu *duty of loyalty*, a zamiast tego wykorzystywany jest termin *duty of fair dealing* – który może być przetłumaczony jako „obowiązek uczciwego postępowania”.

² M. Szymczak (red.), Słownik języka polskiego, s. 50.

³ J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki (red.), Słownik języka polskiego, s. 760–761.

Problematyka konfliktu interesów oraz obowiązku lojalności została wcześniej zidentyfikowana w sferze prawa. Przejawem tego były starożytne zasady wprowadzające zakaz łączenia określonych funkcji, np. zakaz rozstrzygania sprawy, która dotyczyła własnych interesów danej osoby (*nemo iudex in causa sua*).

Nakaz lojalności jest zaliczany do kategorii norm moralnych. Wskazuje się przy tym na dwie postacie lojalności⁴. Lojalność ujmowana w węższym wymiarze wymaga od danego podmiotu powstrzymania się od dążenia do osiągnięcia nienależnych korzyści. Natomiast szerszy wymiar lojalności zawiera w sobie element poświęcenia. Lojalność ma doniosłe znaczenie aksjologiczne w etyce⁵. Niektórzy autorzy podkreślają przy tym, że może mieć ona zarówno ujemne, jak i dodatnie zabarwienie uczuciowe. Przykładowo, termin „lojalny obywatel” może być wyrazem uznania za skrupulatne wypełnianie wszystkich obowiązków, w przypadku zaś gdy władza pozbawiona jest legitymacji społecznej – oznacza przypisywanie danej osobie oportunistu albo serwilizmu⁶.

Lojalność może mieć wymiar uczuciowy (afektywny) lub związany z zachowaniem (behawioralny), może także obejmować obydwie te postacie⁷. W sferze afektywnej lojalność jest kształtowana poprzez emocje. W ujęciu czynnościowym oznacza ona określone postępowanie. Postępowanie może być także związane jednocześnie ze sferą uczuciową. W ostatnim ujęciu lojalność byłaby skłonnością do określonego zachowania.

W ujęciu psychologicznym przyczyny lojalności określonego podmiotu mogą zostać podzielone na dwie grupy. Po pierwsze, można mówić o lojalności racjonalnej, która wynika z obiektywnych przesłanek, np. podmiot kooperuje z określonym kontrahentem, który dostarcza najlepsze towary za najniższą cenę. Po drugie, lojalność może wynikać z przyczyn natury emocjonalnej, a więc może być związana z określonymi sympatiami czy emocjami, np. podmiot zawiera umowę z określonym kontrahentem, z którym wiąże go więzy przyjaźni. Przedstawiony podział nie ma jednak charakteru dychotomicznego, gdyż mogą wystąpić takie sytuacje, które niezwykle trudno byłoby zakwalifikować wyłącznie do jednej z wymienionych grup.

Lojalność można rozpatrywać w różnych znaczeniach⁸. Oznacza ona konsekwentne wykonywanie obowiązków wynikających z przynależności do danej

⁴ L. Johnson, After Enron: Remembering Loyalty Discourse, s. 12–13.

⁵ Etyka biznesu stawia pytania o wartości etyczne, takie jak m.in.: uczciwość, lojalność i wierność, których urzeczywistnienie stanowi o cnotach ludzi biznesu. Przedmiotem zainteresowania w etyce biznesu są m.in. etyczne problemy pracy, konkurencja czy postępowanie ludzi biznesu w relacjach z innymi podmiotami. Zob. szerzej np. J. Maciuszek, Zarys problematyki etyki biznesu, [w:] J. Dietl, W. Gasparski, Etyka biznesu, s. 74 i n.

⁶ M. Ossowska, Normy moralne, s. 136.

⁷ P. Kwiatek, Programy lojalnościowe. Budowa i postępowanie, Warszawa 2007, s. 25.

⁸ B. Klimczak, Etyka gospodarza, s. 86–87.

grupy oraz przestrzeganie ustalonych w niej reguł. Przykładowo, w tym znaczeniu lojalność występuje w przypadku dbałości o interes spółki przez jej pracowników. Lojalność oznacza również działanie, które polega na jednolitej postawie i czynach wobec danej osoby, niezależnie od tego, czy działanie odbywa się przy tej osobie czy bez jej obecności. Niedopuszczalne byłoby więc gdyby pracownik, zwracając się do przełożonego, akceptował działania spółki, a krytykował je wobec osób trzecich. Inni autorzy, pisząc o lojalności, zwracają uwagę na taką jej cechę, jaką jest stałość, czyli trwanie w ramach określonej struktury. Dzięki lojalności uczestnicy danej organizacji pozostaną związani z nią dłużej niż miałyby to miejsce w odmiennych okolicznościach, tak więc lojalność może służyć społecznie użytecznemu celowi zapobiegania rozkładowi przez kumulację⁹. Ogranicza ona mechanizm rozstania (wyjścia z danej organizacji) i inicjuje proces krytyki uczestników mający służyć poprawie jej funkcjonowania.

Piotr Sztompka wskazuje, że zaufanie to oczekiwanie uczciwego postępowania innych osób wobec nas, natomiast lojalność to powinność nienaruszania zaufania, jakim obdarzają nas inni, i wywiązywania się z podjętych zobowiązań¹⁰. Takie twierdzenia można odnieść do spółek kapitałowych. Wspólnicy czy akcjonariusze, powołując określone osoby do zarządu czy rady nadzorczej, obdarzają je zaufaniem. Zaufanie jest także konieczne w relacjach pomiędzy samymi udziałowcami. Konsekwencją przyjmowanego zaufania powinna być po stronie obdarzanego nim podmiotu lojalność. Dla jej powstania jest jednak potrzebny stosunek emocjonalny albo prawny.

Analizując lojalność, niektórzy autorzy zwracają uwagę na obecność trzech stron: podmiotu A, który jest zobowiązany zachować lojalność wobec B, oraz podmiotu C, który jest konkurentem B i który jest cały czas w sposób pośredni czy bezpośredni obecny i oddziałuje na zachowanie podmiotu A¹¹. Obecność trzeciej strony – konkurenta i możliwości dokonania nadużyć sprawia, że obowiązek lojalności nabiera kształtu, w opozycji do działań identyfikowanych jako nielojalne. Obowiązek lojalności służy ochronie interesów podmiotów w razie wystąpienia konfliktu interesów. Lojalność zyskuje znaczenie wówczas, gdy pojawia się konflikt interesów, gdyż wtedy realne staje się ryzyko naruszenia obowiązku lojalności przez zobowiązanego do jego przestrzegania.

⁹ A. Hirschman, *Lojalność, krytyka, rozstanie*, s. 80.

¹⁰ P. Sztompka, *Zaufanie*, s. 36 i 70.

¹¹ Por. G.P. Fletcher, [w:] M. Canto-Sperber (red.), *Dictionnaire d'éthique et de philosophie morale*, s. 874: „La personne A ne peut être loyale à B que s'il existe ou pourrait exister une personne C, laquelle serait potentiellement en concurrence avec B, l'épar rapport auquel se montre la loyauté. Le rival erre toujours en coulisses, rejeté pour l'instant, mais toujours tenant toujours séduisant”.

II. Termin „obowiązek lojalności” w prawie prywatnym

W KC i w KSH brak definicji legalnej terminu „lojalność”. W piśmiennictwie prawniczym najczęściej obowiązek lojalności jest identyfikowany jako element treści danego stosunku prawnego, brak natomiast prób tworzenia jego jednolitej, kompleksowej wykładni dla całego prawa prywatnego. Przykładowo, w fazie relacji przedkontraktowej podkreśla się, że właściwym postępowaniem jest takie, aby nie zawieść zaufania drugiej strony stosunku prawnego¹². W prawie zobowiązań zauważa się, iż lojalność stanowi pojęcie celowo niedookreślone i wyznacza ona nieskonkretyzowany obowiązek dłużnika, którego doprecyzowanie następuje w poszczególnych sytuacjach pojawiających się w toku wykonywania zobowiązań. Chodzi jednocześnie o powinność działania lub zaniechania, które wykracza poza powszechne obowiązki wynikające z zasad współżycia społecznego¹³. W stosunkach kontraktowych, gdzie pomiędzy stronami występują relacje oparte na zaufaniu, lojalność bywa uznawana za najwyższy przejaw dobrej wiary¹⁴. Klauzula dobrej wiary służy ograniczaniu wykonywania prawa podmiotowego przysługującego danemu podmiotowi, zapobiega ona nadużyciom. Dobra wiara w znaczeniu obiektywnym bywa postrzegana jako ogólna reguła postępowania w prawie prywatnym, pozostałe zaś zasady, takie jak uczciwość czy lojalność, mają być wywodzone właśnie z niej. W prawie polskim należałoby przyjąć, że naruszenie dobrej wiary w określonych relacjach prawnych stanowić będzie naruszenie obowiązku lojalności, jeżeli podmioty funkcjonujące w ramach danej relacji prawnej były obowiązane do zachowania opartego na zaufaniu i uczciwości. Dobra wiara stanowi kryterium bardzo ogólne, o konwencjonalnym charakterze, i obejmuje ona klauzule dobrych obyczajów, zaufania i uczciwości¹⁵. Wskazuje się także, że zasada dobrej wiary pełni funkcję wytycznych opisujących pewien archetyp lojalności, wierności czy uczciwości, jako zachowania pożądanego i oczekiwanego społecznie, a dobra wiara jawi się jako abstrakcyjna norma etyczna, która zobowiązuje uczestnika obrotu do jej przestrzegania¹⁶. W prawie zobowiązań wskazuje się także, iż pojęcie lojalności otwiera ocenę zachowania dłużnika na wartościowanie etyczne i moralne oraz na kontekstowe dyrektywy postępowania, których szczegółowe normowanie *a priori* jest niemożliwe albo niecelowe¹⁷.

¹² P. Machnikowski, [w:] E. Łętowska (red.), *Studia Prawa Prywatnego*, t. 5, s. 143.

¹³ A. Herbet, [w:] SPP, t. 16, s. 630.

¹⁴ Zob. szerzej M. Mekki, M. Kloepfer-Pelèse, *Good faith and fair dealing*, s. 346 oraz cyt. tam literatura.

¹⁵ W. Kocot, *Odpowiedzialność*, s. 99.

¹⁶ Tamże, s. 100.

¹⁷ A. Herbet, [w:] SPP, t. 16, s. 426.

Obowiązek lojalności w spółkach kapitałowych stanowi **klauzulę generalną**¹⁸. W poszczególnych stanach faktycznych będą z niego wyprowadzane szczegółowe obowiązki, takie jak np. obowiązek zachowania poufności czy zakaz prowadzenia działalności konkurencyjnej. Jednak obowiązek lojalności nie powinien być redukowany do szczegółowych obowiązków, które są jego rozwinięciem, gdyż jest on czymś więcej niż prostą sumą obowiązków informacyjnych, zakazu konkurencji, powinności zabiegania o interesy drugiej strony stosunku zobowiązaniowego itp.¹⁹. Jest on przejawem obowiązywania zasady uczciwości w obrocie gospodarczym. Jego ogólny charakter sprawia, że nawet w sytuacji braku wyartykułowanego zakazu podejmowania określonej czynności w przypadku konfliktu interesów strona nie będzie mogła dokonać określonej czynności, gdyż uniemożliwią jej to poszczególne klauzule generalne konstruujaące wymóg lojalności. Uprawnione jest mówienie zarówno o nakazie lojalności związanym z wykonywaniem szczegółowych obowiązków obciążających dany podmiot, jak i o samoistnym (ogólnym) obowiązku lojalności. Konkretyzacja treści obowiązku lojalności w spółkach kapitałowych możliwa będzie dopiero po przeprowadzeniu analizy określonych konstrukcji jurydycznych. W pracy omówione zostaną sytuacje, w których ramach może dochodzić do konfliktu interesów oraz metody niwelowania tych konfliktów.

Obowiązek lojalności może polegać na powstrzymaniu się od określonego postępowania. Wątpliwości wywołuje natomiast wywodzenie z obowiązku lojalności nakazu pozytywnego działania²⁰. Źródeł obowiązku lojalności należy jednak doszukiwać się m.in. w zobowiązaniu wspólników (akcjonariuszy) do działania (współdziałania) dla osiągnięcia wspólnego celu. Wskazane podmioty są więc zobowiązane do działania w sposób oznaczony, co oznacza ich zachowania pozytywne, a wyklucza realizowanie obowiązku lojalności wyłącznie poprzez zaniechanie podmiotów²¹.

Niezbędne jest zarysowanie różnic między systemami prawa w postrzeganiu roli obowiązku lojalności. Jak podkreśla *M. Dausés*, nie istnieje jednolite *ius europaeum civile*, raczej można mówić o wiązce współistniejących i rywalizujących ze sobą systemów prawnych, które dadzą się podzielić zasadniczo na dwie grupy (systemy)²². W europejskiej kulturze prawnej tradycyjnie wyróżnia się dwa najważniejsze systemy prawa: system prawa zwyczajowego (*common*

¹⁸ Por. *K. Hopt*, Conflict of Interest, Secrecy and Insider Information of Directors, s. 6.

¹⁹ *J. Pokrzywniak*, Obowiązek lojalności, s. 889.

²⁰ *S. Grzybowski*, Prawo spółdzielcze, s. 126 oraz cyt. tam literatura.

²¹ Jak stwierdza w odniesieniu do spółki jawnej *S. Sołtysiński*, obowiązek lojalności wynika z art. 22 § 1 i art. 56 § 1 KSH i polega zarówno na działaniu, jak i zaniechaniu. *S. Sołtysiński*, [w:] *S. Sołtysiński*, *A. Szajkowski*, *A. Szumański*, *J. Szwaja*, KSH. Komentarz do artykułów 1–150, t. I, s. 342.

²² *M.A. Dausés*, Jednolite prawo cywilne, s. 13.

law)²³ i system kontynentalnej tradycji prawnej, w którym zaznacza się krąg prawa germańskiego oraz krąg prawa romańskiego²⁴. Spółki kapitałowe w krajach systemu *common law* charakteryzuje duża dywersyfikacja własności akcji. Brak zaś w spółkach strategicznych inwestorów powoduje konieczność wprowadzenia norm chroniących akcjonariat przed ewentualnymi nadużyciami, których mogą dopuścić się funkcjonariusze, zyskujący władzę nad spółką w wyniku słabości jej ekonomicznych właścicieli. Dochodzi wówczas do konfliktu pomiędzy słabymi akcjonariuszami a silnymi funkcjonariuszami. Na pierwszy plan wysuwa się wtedy związanie obowiązkiem lojalności funkcjonariuszy. W spółkach krajów systemu kontynentalnej tradycji prawnej występowanie w strukturze udziałowców strategicznych inwestorów sprawia, że podstawowe znaczenie odgrywa nie konflikt pomiędzy akcjonariatem a zarządcami, ale konflikt pomiędzy mniejszością a większością kapitałową²⁵. Strategiczny wspólnik czy akcjonariusz zyskuje w spółce przewagę, przejawiającą się poprzez możliwość powoływania członków organów spółki. Może on wywierać także nieformalne naciski na członków organów spółki, którzy uzyskali swoje mandaty dzięki jego głosom. Istnienie wskazanego konfliktu oraz ryzyko wykorzystywania pozycji w spółce przez strategicznych inwestorów sprawiają, że szczególne znaczenie zyskują standardy lojalności kierowane do tych inwestorów.

Szczątkowość regulacji normatywnych i ograniczona liczba precedensów sądowych w krajach europejskich sprawiły, że zasadne stało się postawienie pytania, czy celowa byłaby harmonizacja obowiązku lojalności w spółkach kapitałowych w Unii Europejskiej. W latach 90. XX w. propozycja takiej regulacji została zgłoszona w doktrynie²⁶. Wskazano wówczas, że systemy prawne wszystkich krajów dotyczące prawa spółek zawierają w sobie obowiązek lojalności, a lojalność stanowi podstawowe wymaganie stawiane wszystkim funkcjonariuszom. Jak jednak zauważył kilkanaście lat temu K. Hopt, sugestia, że obowiązek lojal-

²³ Czołową rolę odgrywają tu Stany Zjednoczone i Wielka Brytania.

²⁴ Zob. szerzej R. La Porta, F. Lopez-de-Silanes, A. Shleifer, R.W. Vishny, Law and Finance, s. 1113–1115; K. Gugler, D.C. Mueller, B.B. Yurtoglu, Corporate Governance and globalization, [w:] T. Clarke, M. dela Rama (red.), Corporate Governance and globalization, s. 35–36; M. Gelter, The dark side of shareholders influence, s. 20. Systemy te różnią się przede wszystkim metodą regulacji stosunków prawnych. W systemie *civil-law* są nią źródła prawa pisanego, system zaś *common-law* oparty jest w znacznym stopniu na tworzonych przez sądy zasadach ogólnych i precedensach, co skutkuje jego większą „elastycznością”. Charakterystyczne jest także to, że w krajach *common-law* występuje duża dywersyfikacja akcjonariuszy – rozproszenie własności akcji pomiędzy drobnymi inwestorów, podczas gdy w krajach kontynentalnych funkcjonuje model z akcjonariuszem strategicznym (tzw. ang. *blockholder*). Szerzej na temat konsekwencji odmiennych struktur własności akcji będzie mowa w rozdziale dotyczącym obowiązku lojalności wspólników i akcjonariuszy.

²⁵ Por. K. Hopt, Comparative company law, s. 1166.

²⁶ A. Tunc, Corporate Law, [w:] R.M. Buxbaum, G. Hertig, A. Hirsch, K. Hopt, European Business Law, s. 199.

ności byłby „dobrym kandydatem” dla harmonizacji w Europie, wywołuje wątpliwości z kilku rozmaitych przyczyn²⁷. Obowiązek lojalności jest wykształcony w różnych krajach w odmienny sposób. Trudna byłaby regulacja obowiązku lojalności w grupach spółek. Zabieg w postaci harmonizacji obowiązku lojalności byłby niezrozumiały, gdyby poza zakresem unormowań pozostawał obowiązek staranności.

Obecnie w Unii Europejskiej nie trwają prace nad harmonizacją obowiązku lojalności. Otwarta pozostaje natomiast kwestia, czy ustawodawca polski nie powinien z własnej inicjatywy wprowadzić stosownej szczegółowej regulacji, czy ewentualnie dokonać określonych zmian już istniejących regulacji prawnych, które składają się na wyróżnianie klauzuli generalnej obowiązku lojalności.

§ 2. Stosunki prawne konstytuujące spółkę kapitałową

I. Stosunek członkostwa w korporacji

Stosunek członkostwa stanowi konstrukcję prawną występującą we wszystkich osobach prawnych typu korporacyjnego²⁸. Analiza obowiązku lojalności udziałowców spółek kapitałowych wymaga, by w pierwszej kolejności scharakteryzować stosunek korporacyjny spółki kapitałowej, gdyż treścią tego stosunku są obowiązki współników i akcjonariuszy, w tym obowiązek lojalności. Konstrukcja spółki jako osoby prawnej typu korporacyjnego pozwala na twierdzenie, że na poszczególnych współnikach i akcjonariuszach ciąży nakaz lojalnego postępowania wobec spółki oraz wobec pozostałych udziałowców.

Członkostwo należy postrzegać dwojako²⁹. Jest ono **stosunkiem prawnym**, z którego wynikają uprawnienia członka (np. prawo głosu) oraz uprawnienia danej korporacji (np. prawo żądania wkładów). Członkostwo jest także **prawem podmiotowym** jako takim, które korzysta z ochrony i jest przedmiotem roz-

²⁷ H.J. Hopt, *Modern Company and Capital Market Problems*, s. 10, www.ecgi.org.

²⁸ M. Michalski kwestionuje przydatność odwoływania się do członkostwa w spółdzielniach przy analizie natury prawnej członkostwa w spółce akcyjnej, z uwagi na akcentowanie w spółdzielniach substratu osobowego i okoliczność, że substrat majątkowy nie stanowi przesłanki istotnej dla istnienia spółdzielni. Wskazuje także, że prawo członkostwa w spółdzielni jest prawem osobowym, które ma charakter niemajątkowy i niezbywalny. Zob. tak M. Michalski, *Kontrola kapitałowa*, s. 141. Pomimo różnic stosunku członkostwa w spółdzielni i w spółkach kapitałowych można jednak wskazać uniwersalne cechy stosunku członkostwa w osobach prawnych typu korporacyjnego.

²⁹ Por. A. Opalski, *O potrzebie systemowej analizy*, s. 108; K. Kopaczyńska-Pieczniak, *Ustanie członkostwa w spółce*, s. 48.

porządzeń³⁰. Uprawnienia członkowskie wynikają ze stosunku prawnego danej spółki kapitałowej i wyznaczają sferę możliwości postępowania współnika, przyznaną przez porządek prawny i mającą na celu realizację jego interesów³¹. W skład członkostwa jako prawa podmiotowego wchodzi zespół powiązanych ze sobą uprawnień. Uprawnienia członkowskie składają się na prawo podmiotowe członkostwa. Na treść stosunku członkostwa składają się prawa (uprawnienia) majątkowe oraz uprawnienia korporacyjne, również mające charakter majątkowy, służące realizacji i zabezpieczeniu interesów majątkowych³².

W doktrynie zasadnie stosunek członkostwa w spółce kapitałowej kwalifikuje się jako stosunek prawny o szczególnym charakterze zobowiązaniowo-organizacyjnym³³. Pozycja prawna uczestnika korporacji jest kształtowana przez prawa i obowiązki. W takim ujęciu członkostwo obejmuje nie tylko prawa podmiotowe, ale też obowiązki wobec korporacji. Zarówno na treść stosunku prawnego członkostwa, jak i na treść każdego stosunku prawnego składają się uprawnienia i obowiązki.

Ze stosunku członkostwa wynikają prawa i obowiązki o charakterze bardziej złożonym niż wierzytelność i dług. Charakteryzowany stosunek nie jest tylko odzwierciedleniem przeciwstawnych interesów współnika (członka) i osoby prawnej, lecz służy on także określeniu zachowania wszystkich współników dążących do osiągnięcia wspólnego celu. Wymienione cechy stosunku członko-

³⁰ Członkostwo (niem. Mitgliedschaft) jest ujmowane jako prawo podmiotowe w doktrynie niemieckiej. Zdaniem *K. Schmidta*, członkostwo jako stosunek ciągły obejmuje prawa i obowiązki członka i organizacji, jako zaś prawo podmiotowe członkostwo stanowi prawo władcze, będące prawem bezwzględnym i jako takie stanowiące przedmiot obrotu i ochrony deliktowej. *K. Schidt*, Gesellschaftsrecht, s. 549. Por. też wyr. BGH z 12.3.1990 r., II ZR 179/89, BGHZ, t. 110, s. 323 i n. W uzasadnieniu wyroku z 5.1.2006 r., I ACa 630/05, OSA 2007, Nr 10, poz. 33, SA w Warszawie stwierdził: „Udział w spółce z o.o. jest prawem podmiotowym o charakterze majątkowym, złożonym ze znacznej liczby uprawnień powiązanych funkcjonalnie i strukturalnie”. Zdaniem *M. Tarskiej* „udział w spółce w najszerszym rozumieniu (...) oznacza członkostwo, czyli prawne uczestnictwo danej osoby w spółce, jako prywatno-prawnej organizacji współników połączonych dążeniem do osiągnięcia wspólnego celu. Członkostwo związane jest z udziałem w tym sensie, że objęcie (nabycie) udziału powoduje uzyskanie statusu uczestnika (wspólnika). Podobnie zbycie lub umorzenie wszystkich udziałów danego współnika wiąże się z wygaśnięciem (utrata) jego członkostwa w spółce”. *M. Tarska*, Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, s. 184. Odmienny pogląd prezentuje *W. Popiołek*, który uważa, że nie jest zasadne utożsamianie stosunku członkostwa z prawem podmiotowym. Stosunek członkostwa wyraża się bowiem także w obowiązkach, a akcja nie może być postrzegana jako „ogół praw i obowiązków” akcjonariusza wobec spółki. *W. Popiołek*, Akcja, s. 3.

³¹ *J. Naworski*, [w:] *A. Szajkowski* (red.), SPK, t. 16, s. 231.

³² *W. Popiołek*, Akcja, s. 7 oraz *A. Opalski*, [w:] *S. Soltysieński* (red.), t. 17B, s. 232–234. Por. też wyrok SN z 17.10.2000 r., III CKN 864/98, OSN 2001, Nr 3, poz. 49, s. 71 oraz uchwała SN z 14.9.2005 r., III CZP 57/05, OSN 2006, Nr 7–8, poz. 116, s. 24.

³³ Zob. *S. Soltysieński*, [w:] Kodeks handlowy, t. I, s. 271; *K. Kopaczyńska-Pieczniak*, Ustanie członkostwa, s. 100; *A. Herbet*, Obrót udziałami, s. 16; *M. Michalski*, Kontrola kapitałowa, s. 137.

stwa oznaczają, że przepisy o stosunku zobowiązaniowym i takich jego elementach, jak roszczenie czy dług, mogą być stosowane do oceny stosunków pomiędzy członkiem osoby prawnej a nią samą, tylko odpowiednio i tylko wtedy, gdy brak szczególnej regulacji odnoszącej się do stosunków korporacyjnych w danej osobie prawnej³⁴.

Objęcie udziałów i akcji w spółce kapitałowej prowadzi do **wykreowania więzi obligacyjnej**³⁵. Wspólnicy (akcjonariusze) uzyskują status dłużników i jednocześnie wierzycieli wobec spółki. Inaczej niż w pozostałych relacjach kontraktowych w spółce kapitałowej udziałowców obowiązuje zasada rządów większości oznaczająca, iż większość może zmienić treść umowy. Wspólnicy, przystępując do spółki, wyrażają zgodę na podporządkowanie się uchwałom zgromadzeń podjętym przez większość kapitałową, nawet jeśli głosowali przeciwko danej uchwale³⁶. Istnienie odmiennych stanowisk pomiędzy wspólnikami (akcjonariuszami) przy podejmowaniu uchwał jest związane z reprezentowanymi przez nich sprzecznymi interesami.

Spółki kapitałowe wyróżnia spośród innych osób prawnych ich kapitałowy charakter. W konsekwencji zakres praw w spółce z o.o. czy spółce akcyjnej jest wyznaczany na podstawie kapitałowego zaangażowania wspólnika albo akcjonariusza – czyli przez wielkość wniesionego do spółki kapitału. Sytuacja prawna (pozycja prawna) członka spółki kapitałowej jest kształtowana poprzez jego udział w kapitale zakładowym. Im jest on większy, tym większa jest siła uprawnień głosowych udziałowca w spółce i tym większy udział w zyskach spółki, przeznaczonych uchwałami zgromadzeń na dywidendę, będzie mu przysługiwał.

Należy uznać, że stosunek członkostwa pomiędzy spółką kapitałową a jej udziałowcami, ze względu na swoje cechy w postaci intensywności i trwałości, wpływa na wykształcenie się bezpośrednich relacji prawnych między

³⁴ J. Frąckowiak, [w:] M. Saffan (red.), SPP, t. 1, s. 1044.

³⁵ Wątpliwości wywołuje **charakter prawny statutu**. Zob. szerzej Ł. Gasiński, Charakter prawny statutu spółki, s. 31 i n. oraz A. Opalski, [w:] SPP, t. 17B, s. 625. Zdaniem A. Opalskiego, statut nie stanowi umowy, ale część składową zespołu stosunków zobowiązaniowych, budujących strukturę spółki akcyjnej jako korporacji. J. Frąckowiak stwierdził natomiast jeszcze pod rządami KH, iż statut spółki akcyjnej pełni jedynie funkcję podobną do umowy, ale sam umową nie jest. J. Frąckowiak, [w:] K. Kruczalak (red.), KH. Komentarz, s. 402. W judykaturze dominuje jednak pogląd, iż statut spółki akcyjnej ma kontraktowy charakter. Zob. tak wyrok SN z 7.8.2011 r., I CKN 1811/00, niepubl., oraz wyrok SN z 27.2.2003 r., I PKN 856/00, OSNP 2003, Nr 13, poz. 310.

³⁶ Wspólnicy mają obowiązek podporządkować się woli większości. W spółce akcyjnej w przypadku zmiany statutu konieczne jest uzyskanie określonej w przepisach większości. Indywidualnej zgody akcjonariusza wymaga jedynie uszczuplenie praw przyznaných osobiście akcjonariuszowi (art. 415 § 3 KSH). Natomiast w spółce z o.o. zgoda wspólnika wymagana jest dla uszczuplenia wszystkich praw członkowskich, nie tylko praw przyznaných wspólnikowi osobiście (art. 246 § 3 KSH).

udziałowcami³⁷. Podstaw do kreowania takich więzi można doszukiwać się w art. 3 KSH³⁸. Zjednoczenie wspólników (akcjonariuszy) utworzone dla realizacji oznaczonego w spółce celu, skutkuje powstaniem stosunków obligacyjnych między członkami (wspólnikami)³⁹. Na treść zobowiązania wspólnika wobec pozostałych wspólników, składać się będą „inne zachowania wspólnika, niebędące wyrazem realizacji przez niego obowiązków wobec spółki, a związane z uczestnictwem spółce w oparciu o zasadę wzajemnego zaufania, lojalności i współdziałania”⁴⁰. Zobowiązania udziałowca wobec pozostałych wspólników polegają na współdziałaniu z nimi i postępowaniu w sposób uczciwy. Postępowanie w sposób uczciwy oznacza postępowanie lojalne, z nakazu zaś współdziałania udziałowców wyprowadzić można obowiązek lojalności. Wymóg współdziałania udziałowców spółek będzie przedmiotem pogłębionej analizy w ramach dalszych uwag. Przejawem bezpośrednich więzi prawnych między udziałowcami jest więc właśnie obowiązek lojalności. Trudno byłoby natomiast wskazać inne relacje prawne między udziałowcami niż obowiązek lojalności. Obowiązek lojalności ma bowiem ogólny charakter i obejmuje wszelkie opierające się na słuszności relacje prawne między udziałowcami.

Na poparcie tezy, iż istnieją bezpośrednie relacje prawne między udziałowcami, należy przytoczyć wyrok Niemieckiego Trybunału Federalnego w sprawie *Linotype*. Trybunał uznał tam, że istnieją obowiązki między akcjonariuszami, argumentując to wzajemnym stosunkiem członków korporacji⁴¹. W doktrynie niemieckiej prezentowane są poglądy, iż stosunek członkostwa powoduje powstanie więzi prawnej nie tylko między każdym ze wspólników a spółką, ale

³⁷ Jeszcze pod rządami KH S. Soltysiński wskazywał, że w spółce z o.o. istnieje obowiązek lojalności wobec pozostałych wspólników, przy czym jest on szerszy po stronie wspólników zarządzających spółką niż w odniesieniu do wspólników biernych. Zob. tak S. Soltysiński, [w:] S. Soltysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, KH. Komentarz, t. I, s. 110.

³⁸ Por. A. Opalski, [w:] S. Soltysiński (red.), SPP, t. 17B, s. 377; M. Litwińska, KSH. Komentarz, s. 110. Zob. też A. Szumański, Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 19.3.1997 r., II CKN 31/97, s. 556. Zdaniem Ł. Gasińskiego, istnienie stosunku prawnego między akcjonariuszami sugeruje też regulacja istotnej zmiany przedmiotu działalności spółki. Zob. Ł. Gasiński, Granice swobody kształtowania treści statutu, s. 58.

³⁹ W doktrynie niemieckiej wskazuje się, że akcjonariusze są zobowiązani do realizacji wspólnego celu, co stanowi podstawę do kreowania obowiązków akcjonariusza wobec innych akcjonariuszy. Por. M. Lutter, Die Treupflicht, s. 455, cyt. za M. Matczyński, Cywilnoprawne skutki naruszenia obowiązków, s. 218.

⁴⁰ Z. Roszewski, Wyłączenie wspólnika ze spółki z o.o. jako następstwo niewykonania, s. 17. Por. też A. W. Wiśniewski, Prawo o spółkach. Podręcznik praktyczny, s. 75. Odmienne poglądy prezentuje A. Szumański, który w odniesieniu do akcjonariuszy stwierdza, że nie mają oni obowiązku współdziałania z pozostałymi wspólnikami spółki, ani nie mają obowiązku uwzględniania ich interesów podczas głosowania na walnym zgromadzeniu. Odrzuca w ten sposób możliwość wyprowadzenia obowiązku lojalności względem pozostałych akcjonariuszy. A. Szumański (red.), [w:] SPP, t. 19, s. 267.

⁴¹ BGHZ 103, 184, s. 194 i n.

również między poszczególnymi współnikami. Źródłem wzajemnych obowiązków akcjonariuszy doktryna doszukuje się w ciążącym na nich obowiązku realizacji wspólnego celu. Także w Polsce SN w wyroku z 16.10.2008 r.⁴² dopatrył się więzi prawnych pomiędzy poszczególnymi akcjonariuszami.

Stanowisko zakładające istnienie bezpośredniej relacji prawnej między udziałowcami jest jednak negowane w polskiej doktrynie. Przyjmuje ona bowiem, iż stosunek członkostwa istnieje wyłącznie między spółką a współnikiem (akcjonariuszem), a powyższy stosunek zalicza się do stosunków dwustronnie zindywidualizowanych, takich, które powstają między dwoma lub więcej określonymi podmiotami⁴³. Odrzuca się natomiast tezę o tzw. trójkątnym stosunku, oznaczającą, iż stosunek członkostwa istnieje też między współnikami, a także zachodzeniu między nimi stosunków prawnych⁴⁴. W piśmiennictwie wskazuje się w odniesieniu do spółki z o.o., że gdyby opierała się ona na istnieniu stosunków prawnych pomiędzy nią a współnikami oraz pomiędzy samymi współnikami, to wówczas nie mogłaby istnieć spółka jednoosobowa, na której tworzenie ustawodawca zezwala w art. 151 § 1 KSH⁴⁵. Za wierzyciela stosunku obligacyjnego uznaje się spółkę kapitałową, a nie wszystkich współników (akcjonariuszy)⁴⁶. Wskazuje się także, że więzi pomiędzy współnikami nie są stosunkami prawnymi, ale mają jedynie charakter faktyczny, organizacyjny, gospodarczy i ewentualnie osobisty⁴⁷. Podkreśla się, że stosunek członkostwa realizuje się pomiędzy spółką a współnikiem, tak więc nie można doszukać się w nim relacji prawnych między współnikami⁴⁸. Wskazuje się, iż samych współ-

⁴² III CSK 100/08, OSNC 2009, Nr A, poz. 30 z glosą *D. Wajdy*, Pr. Sp. 2009, Nr 9, s. 50 i n. oraz *J.J. Ziętego*, Glosa 2011, Nr 3, s. 38 i n.

⁴³ Por. *A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk*, Prawo cywilne, s. 108.

⁴⁴ Zob. *K. Kopaczyńska-Pieczniak*, Ustanie, s. 113; *M. Dumkiewicz*, Wspólność udziałów, s. 21; *P. Antoszek*, Cywilnoprawny charakter uchwał, s. 210; *T. Siemiątkowski, R. Potrzezecz*, [w:] Komentarz. Spółka z o.o., s. 214; *A. Szumański*, Zakres dopuszczalnej analogii, s. 358, który jednak na zasadzie wyjątku dopuszcza istnienie między współnikami spółek kapitałowych powiązań osobowych. W odniesieniu do spółdzielni pogląd o braku istnienia stosunku prawnego między członkami spółdzielni aprobuje *K. Pietrzykowski*. Zob. *K. Pietrzykowski*, Powstanie i ustanie stosunku członkostwa, s. 69. Natomiast odmienny pogląd, iż stosunek członkostwa w spółdzielni kreuje prawa i obowiązki pomiędzy członkami a spółdzielnią, oraz między poszczególnymi członkami prezentuje *B. Słowiński*. Zob. *B. Słowiński*, Z teoretycznych zagadnień prawa spółdzielczego, Warszawa 1973, s. 87.

⁴⁵ *K. Kopaczyńska-Pieczniak*, Ustanie stosunku, s. 113 oraz *M. Dumkiewicz*, Wspólność udziałów, s. 21.

⁴⁶ W literaturze wskazuje się, że dochodzi do swoistego rodzaju upodmiotowienia spółki jako „strony” umowy, czyli związania postanowieniami umowy samej spółki, mimo że spółka jest „przedmiotem”, a nie „podmiotem” umowy spółki. Zob. tak *M. Romanowski*, [w:] SPP. Prawo spółek osobowych, s. 123.

⁴⁷ *K. Kopaczyńska-Pieczniak*, Ustanie członkostwa, s. 113; *W. Kubala*, Umowy założycielskie spółki, s. 15; *M. Dumkiewicz*, Wspólność udziałów, s. 21; *M. Filończuk*, Problematyka udziału, s. 36.

⁴⁸ *M. Filończuk*, Problematyka udziału, s. 26.

ników czy akcjonariuszy nie łączą więzi prawne wynikające ze stosunku członkostwa w spółce⁴⁹. Stwierdza się, iż obowiązek współdziałania oraz wspierania się w realizacji celu spółki, będące jednym z fundamentów obowiązku lojalności, stanowią obowiązek wobec spółki kapitałowej, a nie wobec pozostałych wspólników czy akcjonariuszy⁵⁰. W piśmiennictwie wskazuje się także, że wynikający ze stosunku członkostwa obowiązek lojalności wspólnika polega na zobowiązaniu do działania czy zaniechania wobec spółki, ze względu na uczestnictwo w niej, wspólnik nie jest natomiast zobowiązany do jakiegokolwiek odrębnego postępowania wobec pozostałych udziałowców, mówienie zaś o wzajemnym obowiązku wobec wspólników jest tylko użytecznym skrótem myślowym⁵¹.

Przywołane argumenty należy ocenić jako nietrafne. Relacje między udziałowcami nie stanowią relacji o charakterze faktycznym, stwierdzenia zaś o wzajemnym obowiązku wspólników wobec siebie nie są wcale skrótem myślowym. Przedstawiciele doktryny formułujący tezy o „faktycznym obowiązku”, wprowadzają tym samym kategorię pojęciową obcą prawu zobowiązań. Wspólnicy, podejmując działania w spółce, wpływają na sytuację prawną spółki kapitałowej oraz pozostałych udziałowców. Wynikający z art. 3 KSH wymóg współdziałania powoduje powstanie więzi prawnych między wspólnikami a akcjonariuszami. Nie jest słuszne twierdzenie, że stosunek członkostwa realizuje się wyłącznie pomiędzy spółką a wspólnikiem. Spółki kapitałowe, tak jak inne osoby prawne typu korporacyjnego, są bowiem oparte na substracie osobowym. Nie zmienia tego dopuszczalność zbywania udziałów i akcji oraz łatwość zmian podmiotowych wśród udziałowców. Poszczególnych udziałowców spółki nadal bowiem będzie łączyła „wspólnota celu”. Problematyka „wspólnoty celu” łączącej udziałowców spółek będzie przedmiotem analizy w ramach późniejszych uwag. Należy uznać, że stosunek członkostwa obejmuje również relacje między poszczególnymi udziałowcami. W odniesieniu do tezy, iż gdyby przyjąć istnienie więzi prawnych między wspólnikami, to nie mogłaby istnieć spółka jednoosobowa, należy stwierdzić, że w spółce jednoosobowej wobec występowania wyłącznie jednego wspólnika nie ma po prostu takiej relacji. Przyjęcie jednak koncepcji, iż pomiędzy poszczególnymi wspólnikami powstają więzi prawne, nie ogranicza w żaden sposób dopuszczalności tworzenia spółek jednoosobowych.

⁴⁹ Por. S. Grzybowski, [w:] System pr. cyw., t. III, cz. 2, s. 802.

⁵⁰ Por. jednak odmiennie Z. Roszewski, Wyłączenie wspólnika ze spółki z o.o., s. 19.

⁵¹ A. Herbet, [w:] SPP, t. 17A, s. 427.